

9

Starzenie się społeczeństw w krajach Unii Europejskiej

<https://doi.org/10.18559/978-83-8211-245-0/9>

Aging societies in European Union countries

Abstract: In this chapter, a comprehensive presentation of the situation of European Union countries regarding the aging process of societies has been provided. Its aim was to present, in a synthesized form, the current state along with indicating developmental trends, discussing causes, and potential consequences. Based on Eurostat data, the state of the discussed process was identified as advanced, mainly due to demographic processes occurring in the past, but also contemporary attitudes of inhabitants, particularly in the reproductive sphere. Possible effects of the aging phenomenon were outlined, encompassing both negative aspects (such as issues in the job market or within the social security system) and positive ones (the development of the so-called silver economy). The situation of EU countries appears challenging, given the pace at which the aging process of societies is progressing, which may primarily result in a decline in the quality of life for seniors. Among the opportunities lies technological advancement and medical services development, enabling older individuals to function more easily during their post-productive years.

Keywords: aging, silver economy.

Sugerowane cytowanie:

Szwarc, K. (2024). Starzenie się społeczeństw w krajach Unii Europejskiej. W: J. Cabańska, D. Czyżewska-Misztal i G. Mazur (red.), *Droga do zrównoważonej gospodarki światowej* (s. 124–133). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-245-0/9>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

Wstęp

Proces starzenia się społeczeństw jest charakterystyczny dla wielu współczesnych populacji w znaczącej liczbie państw na świecie. Aby go dokładnie zrozumieć, należy go prawidłowo zdefiniować oraz zapoznać się z przyczynami tego zjawiska. Dzięki temu łatwiejsze będzie określenie jego konsekwencji dla współczesnych oraz przyszłych pokoleń.

Powszechnie utożsamia się starzenie się społeczeństw (*population aging*) ze zwiększonym udziałem osób starszych w ogóle mieszkańców danego obszaru¹. Kluczowe w tym aspekcie jest ustalenie, których członków społeczeństwa należy określać mianem osób starszych. Najpopularniejszą metodę zaproponowano m.in. w badaniach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ, 2022), w których za osoby starsze² uznaje się te, które mają co najmniej 65 lat, niezależnie od płci. Ponadto wyróżnia się też specyficzne grupy osób starszych, szczególnie osoby sędziwe, które przekroczyły wiek 80 lub 85 lat (Murkowski, 2018). Inne podejście do określenia stopnia zaawansowania procesu starzenia się społeczeństw proponuje Murkowski (2018). Jednym z nich jest metoda potencjalna, w której ważna jest średnia liczba lat do przeżycia po osiągnięciu progu starości w odniesieniu do przeciętnego dalszego trwania życia całej populacji. Z kolei podejście alternatywne uwzględnia dynamiczne określanie progu starości i zależy m.in. od tempa zmian długości życia ludzkiego w danym społeczeństwie czy też od stanu zdrowia mieszkańców.

Opracowanie stawia sobie za cel charakterystykę (na podstawie danych Eurostatu) aktualnego stopnia zaawansowania procesu starzenia się ludności w krajach Unii Europejskiej (UE) oraz próbę zsyntetyzowania przyczyn i potencjalnych konsekwencji omawianego zjawiska na podstawie literatury przedmiotu. W tym celu wykorzystano narzędzia analizy demograficznej stosowane w obszarze badania struktury ludności według wieku.

9.1. Aktualny stan zaawansowania procesu starzenia się społeczeństw UE

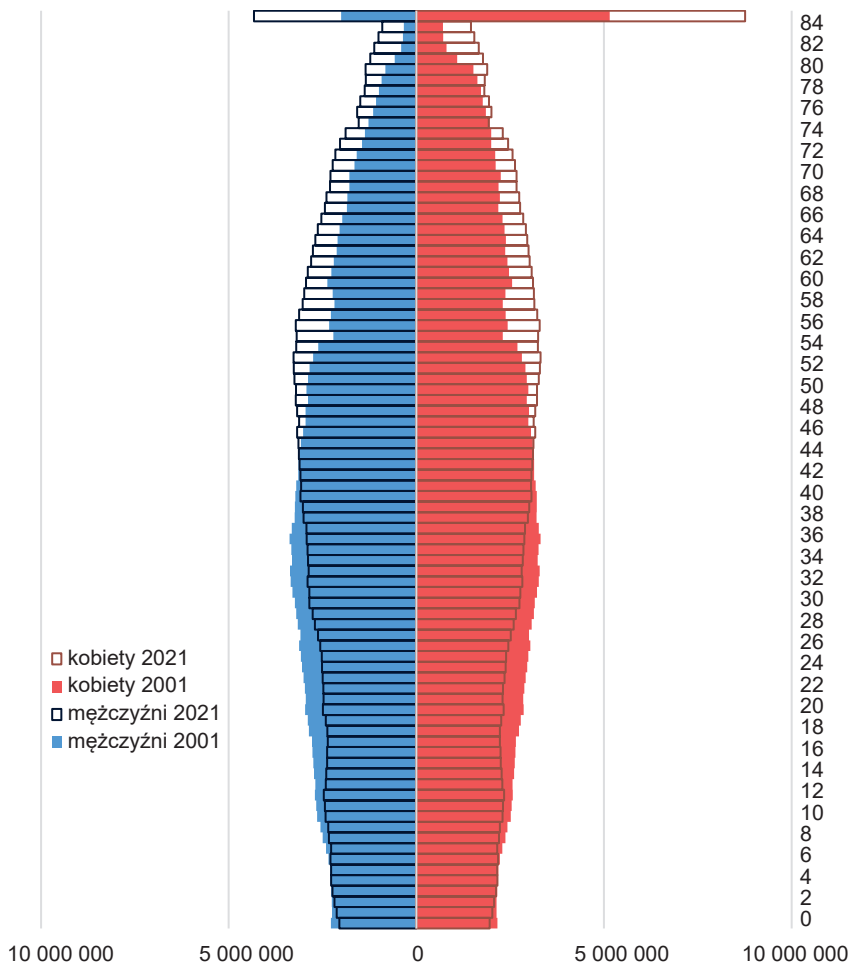
Proces starzenia się społeczeństw w całej UE można zaobserwować głównie przez analizę odpowiednich narzędzi. Jednym z nich jest wykres przedstawiający

---

¹ Należy w tym miejscu wspomnieć o różnicy między starzeniem się społeczeństw a starzeniem się ludności. Druga sytuacja dotyczy pojedynczych osób, procesu biologicznego, który polega na osiągnięciu coraz wyższego wieku w miarę upływu czasu.

² W niniejszym opracowaniu termin „osoby starsze” będzie stosowany zamiennie z pojęciem „seniorzy”.

strukturę mieszkańców według płci i wieku, zwany piramidą wieku. Na rysunku 9.1 zaprezentowano zestawienie dwóch struktur: z roku 2001 oraz 2021. Widoczny jest wzrost liczby mężczyzn i kobiet w starszych grupach wieku przy jednoczesnym ubytku w grupach młodszych. Warto pamiętać o tym, że wykres ten prezentuje strukturę w całej Unii, jednak omawiany proces cechuje zróżnicowanie terytorialne. W wyniku sumarycznego podejścia zostały zniwelowane określone nieregularności w układzie poziomych słupków (tzw. wyże i niże demograficzne), które wystąpiły w poszczególnych krajach mniej więcej w podobnych okresach, aczkolwiek o różnym natężeniu. Stan zaawansowania procesu starzenia według

Rysunek 9.1. Struktura ludności UE według płci i wieku w latach 2001 i 2021 (według stanu administracyjnego z roku 2022)

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Eurostat, 2023).

państw zostanie omówiony na podstawie wartości obliczonych mierników, zaprezentowanych w tabeli 9.1.

Częściej niż co piąty mieszkaniec UE jest osobą starszą (w wieku 65 lat lub więcej). Największy odsetek seniorów odnotowano we Włoszech (23,8%), Portugalii (23,7%) i Finlandii (23,1%), z kolei najmniejszy na Cyprze (16,5%), w Irlandii (15%) i w Luksemburgu (14,8%). Różnica między odsetkami w państwach o największym i najmniejszym odsetku wynosi 9 punktów procentowych, co może wskazywać na dość duże zróżnicowanie. W rzeczywistości jednak takie nie jest (współczynnik zmienności wynosi 11%) i systematycznie się zmniejsza (na początku XXI wieku współczynnik zmienności wyniósł 13%). Warto zwrócić uwagę

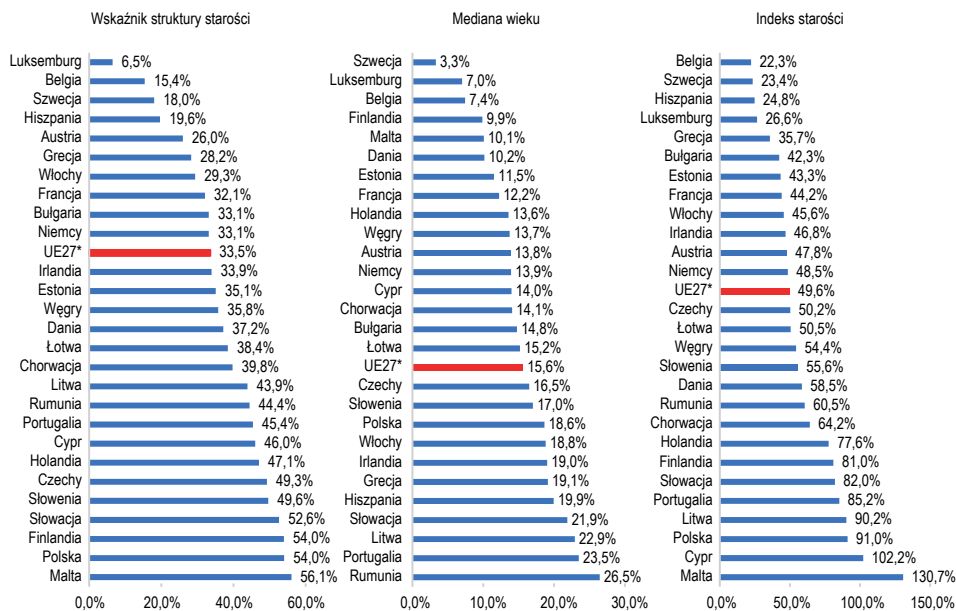
Tabela 9.1. Wskaźnik struktury starości, mediana wieku i indeks starości w UE i poszczególnych państwach w wybranych latach XXI wieku

Kraj	Odsetek osób w wieku 65 lat lub więcej						Mediana wieku						Liczba osób w wieku 65 lat lub więcej na 1000 osób w wieku 0–14 lat					
	2001	2005	2010	2015	2020	2022	2001	2005	2010	2015	2020	2022	2001	2005	2010	2015	2020	2022
UE27*	15,8	16,7	17,6	19,0	20,6	21,1	38,4	39,6	41,3	42,7	43,9	44,4	940,5	1043,8	1142,9	1241,8	1364,2	1406,7
Belgia	16,9	17,2	17,2	18,1	19,1	19,5	39,0	40,1	40,9	41,4	41,8	41,9	960,2	1000,0	1017,8	1064,7	1130,2	1174,7
Bułgaria	16,3	17,4	18,2	20,0	21,6	21,7	39,3	41,2	42,2	43,4	44,8	45,1	1051,6	1270,1	1378,8	1438,8	1500,0	1496,6
Czechy	13,8	14,1	15,3	17,8	19,9	20,6	37,6	38,8	39,6	41,1	43,0	43,8	851,9	946,3	1069,9	1171,1	1243,8	1279,5
Dania	14,8	15,0	16,3	18,6	19,9	20,3	38,4	39,4	40,5	41,5	42,1	42,3	795,7	797,9	900,6	1094,1	1213,4	1260,9
Niemcy	16,6	18,6	20,7	21,0	21,8	22,1	40,2	41,8	44,2	45,9	45,9	45,8	1071,0	1282,8	1533,3	1590,9	1591,2	1589,9
Estonia	15,1	16,6	17,4	18,8	20,0	20,4	38,2	39,2	40,1	41,4	42,3	42,6	867,8	1077,9	1152,3	1182,4	1212,1	1243,9
Irlandia	11,2	11,1	11,2	12,9	14,4	15,0	32,6	33,5	34,0	36,2	38,1	38,8	518,5	536,2	533,3	602,8	709,4	761,4
Grecja	17,7	18,3	19,0	20,9	22,3	22,7	38,7	39,2	41,1	43,4	45,2	46,1	1220,7	1211,9	1301,4	1441,4	1559,4	1656,9
Hiszpania	16,8	16,6	16,8	18,5	19,6	20,1	37,6	38,6	39,9	42,3	44,3	45,1	1150,7	1144,8	1127,5	1217,1	1351,7	1435,7
Francja	15,9	16,3	16,6	18,4	20,4	21,0	37,6	38,6	39,8	41,0	41,9	42,2	832,5	871,7	892,5	989,2	1139,7	1200,0
Chorwacja	16,1	17,3	17,8	18,8	21,0	22,5	39,8	40,8	41,9	42,8	44,2	45,4	958,3	1088,1	1155,8	1278,9	1468,5	1573,4
Włochy	18,4	19,5	20,4	21,7	23,2	23,8	40,4	41,6	43,3	45,1	47,2	48,0	1286,7	1383,0	1446,8	1572,5	1784,6	1874,0
Cypr	11,3	12,1	12,5	14,6	16,3	16,5	33,6	34,9	35,6	37,0	37,7	38,3	506,7	608,0	726,7	890,2	1018,8	1024,8
Łotwa	15,1	16,6	18,1	19,4	20,5	20,9	38,2	39,3	40,8	42,7	43,7	44,0	867,8	1106,7	1274,6	1293,3	1281,3	1306,3
Litwa	13,9	15,8	17,3	18,7	19,9	20,0	36,2	38,2	40,3	42,7	44,2	44,5	705,6	924,0	1153,3	1280,8	1317,9	1342,3
Luksemburg	13,9	14,1	14,0	14,2	14,5	14,8	37,1	38,1	38,9	39,3	39,5	39,7	735,4	758,1	791,0	850,3	906,3	930,8
Węgry	15,1	15,6	16,6	17,9	19,9	20,5	38,6	38,9	39,8	41,6	43,3	43,9	909,6	1000,0	1129,3	1234,5	1372,4	1404,1
Malta	12,3	13,3	14,9	18,2	18,5	19,2	36,7	38,0	39,7	40,5	39,8	40,4	621,2	755,7	973,9	1272,7	1380,6	1432,8
Holandia	13,6	14,0	15,3	17,8	19,5	20,0	37,6	38,9	40,6	42,2	42,7	42,7	731,2	756,8	869,3	1065,9	1242,0	1298,7
Austria	15,4	15,9	17,6	18,5	19,0	19,4	38,3	39,7	41,6	43,0	43,5	43,6	911,2	987,6	1181,2	1293,7	1319,4	1347,2
Polska	12,4	13,1	13,6	15,4	18,2	19,1	35,4	36,5	37,9	39,6	41,3	42,0	649,2	784,4	888,9	1026,7	1181,8	1240,3
Portugalia	16,3	17,2	18,3	20,3	22,1	23,7	37,9	39,2	41,2	43,5	45,5	46,8	1000,0	1075,0	1196,1	1409,7	1625,0	1851,6
Rumunia	13,5	14,2	16,1	17,0	18,9	19,5	34,4	35,5	40,1	41,0	42,8	43,5	750,0	811,4	1019,0	1096,8	1203,8	1203,7
Słowenia	14,1	15,3	16,5	17,9	20,2	21,1	38,2	39,9	41,4	42,8	44,1	44,7	898,1	1062,5	1178,6	1209,5	1337,7	1397,4
Słowacja	11,4	11,7	12,4	14,0	16,6	17,4	34,3	35,4	37,0	39,0	41,0	41,8	593,8	684,2	800,0	915,0	1050,6	1080,7
Finlandia	15,0	15,9	17,0	19,9	22,3	23,1	39,5	40,8	42,0	42,4	43,1	43,4	828,7	908,6	1024,1	1213,4	1411,4	1500,0
Szwecja	17,2	17,2	18,1	19,6	20,0	20,3	39,4	40,1	40,7	40,9	40,5	40,7	934,8	977,3	1090,4	1132,9	1123,6	1153,4

*w granicach z 2022 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Eurostat, 2023).

na tempo wzrostu udziału osób starszych w ogólnej liczbie ludności (rysunek 9.2). W każdym z państw UE omawiany wskaźnik starości w 2022 roku był większy niż w 2001 roku. Najwolniejszy wzrost zaobserwowano w Luksemburgu – w końcowym okresie analizy udział osób starszych był większy niż na początku XXI wieku o 6,5%, co może wskazywać na względną stabilizację w strukturze społeczeństwa tego kraju według wieku. Nieco szybciej proces starzenia się społeczeństwa postępuje w Belgii, Szwecji i Hiszpanii, ale nadal jest to tempo wolniejsze niż 20% w okresie 22 lat. Z kolei najszybciej starzeją się społeczeństwa w Słowacji, Finlandii, Polsce i na Malcie. W każdym z tych czterech krajów udział osób w wieku 65 lat lub więcej w ogólnej liczbie ludności na początku trzeciej dekady jest o ponad 50% większy niż w 2001 roku. W całej UE odnotowano wzrost odsetka osób starszych na przestrzeni analizowanego okresu o 33,5%.

*w granicach z 2022 roku

Rysunek 9.2. Dynamika zmian wskaźnika struktury starości, mediany wieku i indeksu starości w UE i poszczególnych państwach w roku 2022 w porównaniu z rokiem 2001

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Eurostat, 2023).

Na postępujący proces starzenia się społeczeństw wskazuje również mediana wieku. W 2022 roku połowa mieszkańców UE miała 44,4 roku lub więcej, podczas gdy w 2001 roku było to 38,4 roku lub więcej, co oznacza wzrost tego miernika o 15,6%. Podobnie jak w przypadku wskaźnika struktury starości, tak

i na podstawie mediany można zidentyfikować Włochy i Portugalię jako „najstarsze” społeczeństwa (mediana wynosi odpowiednio 48 lat i 46,8 roku). Na kolejnej pozycji w tej klasyfikacji jest Grecja – 46,1 roku. Najniższa wartość środkowa została odnotowana na Cyprze (38,3 roku), w Irlandii (38,8 roku) i w Luksemburgu (39,7 roku). Tempo wzrostu mediany jest wolniejsze niż udziału osób starszych. Niemal niezauważalny wzrost tego miernika w porównaniu z początkiem XXI wieku wystąpił w Szwecji (z poziomu 39,4 roku w roku 2001 do 40,7 roku w 2022 – o 3,3%). Wzrost wolniejszy niż 10% odnotowano w Luksemburgu, Belgii i Finlandii. Z kolei znaczący wzrost mediany na przestrzeni 22 omawianych lat nastąpił w Rumunii (26,5%), Portugalii (23,5%), Litwie (22,9%) i Słowacji (21,9%).

W aspekcie oceny perspektyw rozwoju procesu starzenia się społeczeństwa warto odnieść liczbę osób w wieku starszym (65 lat i więcej) do liczby osób w wieku młodym (0–14 lat), co wyraża tzw. indeks starości, który można przedstawić jako relację pokolenia „dziadków” do pokolenia „wnuków”. Jego wartości powyżej stałej równej najczęściej 1000 świadczą o liczebnej przewadze osób starszych nad osobami młodymi, co w dłuższym czasie może wskazywać na utrwalanie się struktury społeczeństwa według wieku świadczącej o postępującym procesie starzenia się populacji. Tylko w dwóch krajach Unii Europejskiej w 2022 roku omawiany miernik był mniejszy od 1000 – w Irlandii (761,4) i Luksemburgu (930,8). Wartość większą od 1000 osiągnął na Cyprze. Największe dysproporcje między udziałami osób starszych i młodych występują w krajach, które były już wymieniane jako te, w których starzenie się społeczeństw jest najbardziej zaawansowane: we Włoszech (1874) i Portugalii (1851,6). W całej UE „dziadków” jest około 1,5 razy więcej niż „wnuków” (indeks starości wynosi 1406,7). Omawiany miernik obrazuje nie tylko stan starzenia się społeczeństwa, ale również tendencje w aspekcie dzietności. W tym kontekście ważna jest analiza tempa zmian omawianego indeksu. Rośnie on w każdym z państw UE, w niektórych krajach nawet bardzo szybko, a na Malcie i na Cyprze liczba osób starszych przypadająca na 1000 osób młodych jest już ponaddwukrotnie większa niż na początku XXI wieku. W 2001 roku tylko w trzech krajach indeks starości był mniejszy niż na Malcie, a w 2022 roku tylko w siedmiu krajach jest on wyższy niż we wspomnianym kraju. W całej UE miernik ten wzrósł od początku wieku o niemal 50%.

9.2. Przyczyny starzenia się społeczeństw

Proces starzenia się społeczeństw oraz jego zaawansowanie są uwarunkowane wieloma czynnikami, których źródeł należy się doszukiwać w transformacji demograficznej określanej jako przejście demograficzne. Zostało one zauważone

i zbadane w okresie międzywojennym, a polega na zmianie tradycyjnego wzorca społeczeństw o wysokiej płodności i wysokiej śmiertelności na nowoczesny model niskiej dzietności i niskiej śmiertelności (Kirk, 1996). Pod koniec XX wieku Preston, Himmes i Eggers (1989) zweryfikowali dotychczas funkcjonującą teorię o stabilnych populacjach, opracowaną przez Lotkę w 1922 roku, zakładającą, że starzenia się społeczeństwa nie można przypisywać wysokim poziomom dzietności lub śmiertelności (Holzer, 2006). W swoim artykule zaprezentowali model, zgodnie z którym starzenie się jest pochodną średniego wieku osób żyjących i umierających oraz współczesnych współczynników urodzeń i zgonów. Ponadto zwrócili uwagę, że saldo migracji nie odgrywa kluczowej roli w przebiegu omawianego procesu, jednak może mieć ono znaczenie w niektórych, specyficznych regionach (w UE dotyczy to m.in. takich krajów jak Irlandia czy Luksemburg, do których przybywało stosunkowo dużo młodych osób i tam zakładało rodziny (Rękas, 2013) – stąd relatywnie niskie w skali UE wskaźniki starzenia się w tych krajach). Temat rozwinęli badacze: Fernandes, Turra i Rios-Neto (2023), którzy stwierdzili, że populacje się starzeją w wyniku spadku napływu osób w wieku zerowym, utożsamianym z malejącą liczbą urodzeń, oraz niewystarczającym wzrostem odpływu osób w starszym wieku (czyli zgonów), co doprowadza do zachwiania struktury stabilnej (zastojowej) populacji.

Wspomniane czynniki starzenia się społeczeństw są z kolei zdeterminowane przez kwestie, które można określić mianem społecznych, ekonomicznych i kulturowych (Instytut Pokolenia, 2022). Współcześnie w wielu krajach UE mamy do czynienia ze skrajnie niską dzietnością (*lowest-low fertility*, Billari, 2008), co jest wyrażane przez współczynnik dzietności na poziomie poniżej 1,3. W latach 80. XX wieku została opublikowana teoria drugiego przejścia demograficznego (van de Kaa, 1987), zgodnie z którą miało nastąpić zmniejszenie znaczenia małżeństwa jako instytucji przez m.in. opóźnienie formowania związków, zmniejszenie stabilności rodziny, a także późniejsze narodziny pierwszego dziecka czy wręcz spadek płodności. Przemiany te widoczne są w wielu społecznościach współczesnej Europy. Kotowska (2022) w ślad za twórcami wspomnianej teorii uzasadnia te przemiany m.in. poprawą warunków życia, dostępem do edukacji, wzrostem aktywności zawodowej kobiet, zmianami światopoglądowymi, postępującą indywidualizacją czy też coraz powszechniejszym dostępem do metod skutecznej regulacji poczęć i ich stosowaniem. Poza wymienionymi wyżej czynnikami należy pamiętać również o determinantach stricte demograficznych. Współcześnie realizowana płodność dotyczy głównie osób w wieku 20–35 lat, a więc urodzonych pod koniec XX wieku. Już wówczas obserwowano systematyczny spadek liczby urodzeń w wielu krajach, co skutkuje malejącą z roku na rok liczbą potencjalnych rodziców w czasach nam współczesnych (Szwarc, 2022). Warto jednak wspomnieć, że ma to wpływ na liczbę urodzeń, a nie na wskaźniki płodności czy dzietności, ale w kontekście starzenia się społeczeństw odgrywa bardzo dużą rolę.

9.3. Konsekwencje starzenia się społeczeństw

Postępujący proces starzenia się społeczeństwa może przynieść szereg skutków obserwowanych zarówno w skali makro (dla poszczególnych państw, ale i mniejszych jednostek administracyjnych, np. sytuacja na rynku pracy oraz w zakresie zabezpieczenia społecznego), jak i mikro (dla osób oraz gospodarstw domowych, np. przez reorganizację struktury dochodów i wydatków, zapotrzebowanie na usługi zdrowotne oraz opiekuńczo-pielęgnacyjne) (Koczur, 2023). Przemiany te są dostrzegane na szczeblu decyzyjnym w UE. W 2021 roku został opublikowany dokument *Zielona księga w sprawie starzenia się. Wspieranie solidarności i odpowiedzialności między pokoleniami* (Komisja Europejska, 2021), w którym zwrócono uwagę, że mają one „wpływ na wzrost gospodarczy, stabilność fiskalną, zdrowie i opiekę długoterminową, dobrostan oraz spójność społeczną”. Co godne podkreślenia, wskazano również możliwości, jakie omawiany proces stwarza, np. „w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy, zwiększania sprawiedliwości społecznej i dobrobytu, np. w ramach srebrnej gospodarki i gospodarki usług opiekuńczych”. W tym aspekcie warto wyjaśnić pojęcie i znaczenie srebrnej gospodarki. W cytowanym wyżej dokumencie Komisji Europejskiej odnosi się ono do „ogólnego przesunięcia popytu na produkty i usługi, które odzwierciedlają szczególne potrzeby i preferencje osób starszych” (Komisja Europejska, 2021). Podano również przewidywania co do wzrostu tego typu gospodarki: o około 5% rocznie (z 3,7 bln euro w 2015 roku do 5,7 bln euro w 2025 roku). W podobny sposób srebrna gospodarka jest definiowana w polskiej literaturze. Szukalski (2012) określa ją jako „wszelką działalność gospodarczą mającą na celu zaspokajanie potrzeb wyłaniających się z procesu starzenia się ludności”. Z kolei Golinowska (2014) uważa, że ten rodzaj gospodarki „polega na ukierunkowaniu podaży odpowiednio do zmieniających się potrzeb różnych grup osób starszych, aby stały się źródłem aktywizacji gospodarczej”. Takie podejście do interpretacji szans i zagrożeń wynikających z procesu starzenia się społeczeństw stwarza możliwość zidentyfikowania nowych perspektyw rozwoju. Komisja Europejska (2021) dostrzega nowe możliwości w sektorze pracy, a szczególnie w branży turystycznej, kulturalnej, medycznej, kosmetycznej. Jednak przede wszystkim pojawić się mogą nowości technologiczne związane z mobilnością (np. zdalna diagnostyka, monitorowanie stanu zdrowia na odległość) czy inteligentną obsługą domów i mieszkań. Z kolei Niewiadomska i Sobolewska-Poniedziałek (2015) zauważają w srebrnej gospodarce szanse rozwoju sektora non profit przez coraz powszechniejsze zgłaszanie potrzeb i problemów ze strony osób starszych, które mogą być zaniedbywane przez sektor publiczny. Potencjał srebrnej gospodarki dostrzega również Szukalski (2023), który warunkuje jej rozwój m.in. czynnikami demograficznymi (wzrost liczby osób starszych), prawdopodobnym wzrostem zamożności grupy seniorów (osiąganie progu starości przez relatywnie bogate osoby w wieku 45–64 lata) (Polityka Insight, 2015), coraz wyższym poziomem ich

wykształcenia czy też większą zaradnością. Zauważył również zjawisko starzenia się przedsiębiorców (wzrost średniego wieku właściciela firmy zatrudniającej co najmniej jednego pracownika), dzięki czemu możliwy będzie rozwój tych produktów i usług, na które zapotrzebowanie zgłaszają ich rówieśnicy.

Podsumowanie

Proces starzenia się społeczeństw w Unii Europejskiej zauważają nie tylko naukowcy, ale również instytucje na szczeblu rządowym. Dzięki odpowiednim analizom jest możliwe rozpoznanie jego skali i stopnia zaawansowania, a stosowanie właściwych narzędzi może dać odpowiedź na pytanie o jego przyczyny, a szczególnie perspektywy. Omawiane zjawisko należy rozpatrywać zwłaszcza przez pryzmat konsekwencji. Nie wszystkie muszą być negatywne (a tak starzenie się społeczeństw jest powszechnie odbierane, por. Szukalski, 2023). Warto dostrzec szanse, jakie ten proces stwarza dla przedsiębiorców, badaczy i decydentów w kwestii szeroko rozumianego wzrostu gospodarczego. Dzięki srebrnej gospodarce można oczekiwać rozwoju tych dziedzin życia, które dotyczą głównie osób starszych, ale beneficjentami tych korzyści mogą być również inni członkowie społeczności.

Bibliografia

- Billari, F. C. (2008). Lowest-low fertility in Europe: Exploring the causes and finding some surprises. *The Japanese Journal of Population*, 6(1).
- Eurostat. (2023). *Database*. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Fernandes, F., Turra, C. M. i Rios-Neto, E. L. G. (2023). World population aging as a function of period demographic conditions. *Demographic Research*, 48, 353–372. <https://www.jstor.org/stable/48728208>
- Golinowska, S. (2014). Funkcje państwa w zabezpieczeniu dochodów na okres starości. Zmiana warunków i paradygmatu na przykładzie polskiej reformy systemu emerytalnego. W: K. Frieske i E. Przychodaj (red.), *Ubezpieczenia społeczne w procesie zmian* (s. 89–112). IPiSS i ZUS.
- Holzer, J. Z. (2006). *Demografia*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Institut Pokolenia. (2022). *Czeski sukces demograficzny*. <https://instytutpokolenia.pl/>
- Kirk, D. (1996). Demographic transition theory. *Population Studies*, 50(3), 361–387.
- Koczur, W. (2023). Wprowadzenie. W: W. Koczur (red.), *Ekonomiczne konsekwencje przemian demograficznych. Materiały z III Kongresu Demograficznego*, cz. 9.

- Komisja Europejska. (2021). *Zielona księga w sprawie starzenia się. Wspieranie solidarności i odpowiedzialności między pokoleniami*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0050>
- Kotowska, I. E. (2022). Uwagi o wyzwaniach badawczych związanych z utrzymaniem się płodności poniżej prostej zastępowalności pokoleń. W: A. Kacprzak, M. Gońda i I. Kudlińska-Chróścicka (red.), *Problemy społeczne. Trwałość i zmienność w dynamicznej rzeczywistości. Księga jubileuszowa z okazji 45-lecia pracy naukowej i dydaktycznej Profesor Jolanty Grotowskiej-Leder* (s. 79–92). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8220-767-5.06>
- Murkowski, R. (2018). Metody pomiaru zaawansowania procesu starzenia się ludności. *Humanities and Social Sciences*, XXIII, 25(3), 213–229.
- Niewiadomska, A. i Sobolewska-Poniedziałek, E. (2015). Srebrna gospodarka – nowy paradygmat rozwoju starzejącej się Europy. *Ekonomia XXI Wieku*, 3(7), 65–81. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- ONZ (Organizacja Narodów Zjednoczonych). (2022). *World population prospects 2022. Summary of results*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs Population Division. <https://reliefweb.int/attachments/35531061-62a3-436f-b1f9-6348ac31f667/World%20Population%20Prospects%202022%20-%20Summary%20of%20Results.pdf>
- Polityka Insight. (2015). *Prognoza majątku – jak demografia zmieni aktywa Polaków*. http://www.politykainsight.pl/gospodarka/ryzykaitrendy2016/_resource/multimedia/20102540
- Preston, S. H., Himes, C. i Eggers, M. (1989). Demographic conditions responsible for population aging. *Demography*, 26(4), 691–704. <https://doi.org/10.2307/2061266>
- Rękas, M. (2013). Dzietność w krajach Unii Europejskiej i czynniki wpływające na jej poziom – przegląd wybranych badań. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 305, 638–652. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Szukalski, P. (2012). Trzy kolory: srebrny. Co to takiego silver economy? *Polityka Społeczna*, 458–459(5/6), 6–10. <https://core.ac.uk/download/pdf/71970185.pdf>
- Szukalski, P. (2023). Potencjał rozwoju srebrnej gospodarki w Polsce w nadchodzących latach. W: W. Koczur (red.), *Ekonomiczne konsekwencje przemian demograficznych w Polsce. Materiały z III Kongresu Demograficznego*, 9, 115–129.
- Szwarc, K. (2022). Jaka liczba urodzeń w Polsce w roku 2040 może zagwarantować zastępowalność pokoleń? W: D. Kornas-Biela i D. Cupiał (red.), *Czas na tatę*, t. 3 (s. 28–47). Fundacja Cyryla i Metodego.
- van de Kaa, D. J. (1987). Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42(1), 1–59.